

Csányi Erzsébet

Az értelmező közösségek elméletéről

Lévén a mai konferencia utolsó szereplője, a címben jelzett elmélet kérdéseit némileg kiélezve fogom felvetni, hogy az általam előkészített információöözön feldolgozását valamelyest megkönnyítsem.

Értelmező közösség. Mi az? Témánk melyik pólusához kapcsolódik: az íráshoz, avagy az olvasáshoz?

Természetes, hogy az értelmezés kényszere az olvasói művelet szerves része. Ezenkívül az íráshoz a magányos szerző alakja rendelődik, az olvasáshoz viszont a fogyasztók tömege. Olvasóközönség.

Hogyan rétegződik ez a közönség, hogyan alakulnak ki benne csoportok?

Ezek a csoportok pedig mikor nevezhetők közösségeknek? Az olvasási-értelmezési módok, divatok, áramlatok mely intenzitására van szükség, hogy e csoportokat közösséggé avassuk?

S végül a legmerészebb kérdés: Elképzelhetők-e vajdasági magyar értelmező közösségek?

A vonatkozó szakirodalomban¹ tájékozódva azt kell látnunk, hogy a fogalom maga tulajdonképpen a felvilágosodásig vezethető vissza. A 17-18. században alakult ki Franciaországban a kritikai ítélet nyilvánossága, az irodalmi piac - szemben a művelődési életben is elharapózó

¹ Szerk Kálmán C. György: Az értelmező közösségek elmélete. Balassi, Bp., 2001.

protekcióval. Az olvasásszociológiai, tudásszociológiai kutatások bevezetnek néhány rokon terminust: a nyelvközösség, a tudományos közösség, a vallásos közösség, a színházi közösség fogalmát – ezek mintájára jön létre az értelmező közösség kategóriája.

E probléma klasszikus kidolgozását Thomas Kuhn végzi el 1962-ben *A tudományos forradalmak szerkezete* c. művében, de a fogalom csak a 80-as évek szakmai diskurzusában válik igazán népszerűvé. Népszerűsége Stanley Fish-hez kötődik, aki bedobja a mélyvízbe az értelmező közösség kategóriáját, de nem sokat bíbelődik azzal, hogy körülírja, pontosan meghatározza. „Fish elképzelése az értelmező közösségekről azt sugallja, hogy a jelentést nem a „szövegben magában” kell keresnünk, hanem abban a tevékenységben, ahogyan a jelentést a szövegnek tulajdonítja az olvasó (vagy az olvasók csoportja). A jelentés azonossága és stabilitása ezen csoportok azonosságának és stabilitásának függvénye; az e csoporthoz való tartozás viszont abban áll, hogy e jelentések azonosságát és stabilitását a tagok vallják, és közösen vallják.” (Kálmán C. György)²

Az olvasó, miközben belép a mű világába és tájékozódni próbál, jelentéseket termel, vagyis értelmez.

Szövegelsajátítása révén azonban az olvasó csak akkor minősül az értelmező közösség tagjává, ha rendelkezik bizonyos szaktudással. A felkészültség, olvasói stra-

² Kálmán C. György: *Mi a baj az értelmező közösségekkel?* Id. m. 40. o.

tégiák nélküli akármilyen befogadás csupán a laikus-tudatlan tömeg fogyasztói praxisát hozza létre.

A laikus olvasóknak „hiányoznak az intézményei, intézményrendszerei; hiányoznak értelmezői stratégiáik, konvencióik és értékrendszerük artikulálásának csatornái. A hivatásos nézőpontjából... a laikusok értelmező közössége teljes zűrzavar, pusztaság vagy dzsungel, ahol fellelhetők azért régi értelmezői hagyományok törmelékei, régi értelmezői stratégiák csontvázai.”³

Az értelmező közösségek határait kitapogatni kívánó elméleti faggatózás így máris rálelt egy választóvonalra, amely hasznosítható, ha e közösségek mibenlétére kérdezzük rá.

A hivatásos és laikus értelmezés alapján ugyanis megkülönböztethető az értelmező közösségek két típusa. Bizonyára külön tartományok rajzolhatók ki a nyelvek alapján is, és különféle alközösségek képzelhetők el ideológiai-ízlésbeli különbségek alapján. A határok folytonosan újrarajzolódó és atomizálódó térképe szinte reménytelen helyzetet teremt, hisz ha abból indulunk ki, hogy nincs két egyforma értelmezés, sőt, olvasataink éveink múlásával módosulnak, akkor eljutunk ahhoz a megállapításhoz, hogy a mindig újjászülető értelmezés révén mindig egy másik értelmező közösséghez sodródunk. Az is lényeges kérdésként vetődik fel, hogy az olvasó egy vagy több közösséghez tartozik-e ugyanabban a pillanatban...

³ Kálmán C. Gy. Id. mű 58.

Az elmélet azonban még korántsem dolgozta ki az értelmező közösségek elképzelhetőségének, minősíthetőségének paramétereit.

Mindez alapjaiban kötődik a közösség és a jelentés történeti jellegének megértéséhez.

Ilyen értelemben tehát sem a **közösség**, sem a **jelentés** nem tekinthető stabilnak. Az idealizált, érintetlen, egységes közösségnek mint embercsoportnak a feltételezése tulajdonképpen romantikus eszme, ami szöges ellentétben áll a modern és posztmodern kor töredékességével, megépázottságával, mobilitásával.

A jelentés kontextualista felfogása szerint pedig a jelentés nem a szövegben van, hanem abban az aktusban, ahogy az olvasó a szövegnek tulajdonítja azt. Sem a közösség, sem a jelentés azonosságában és stabilitásában nem lehetünk biztosak.

A probléma taglalásakor mi az, amivel ezen kívül még számolni kell, számolni ajánlatos?

Pl. a jelentéstulajdonítás és az értelmezői közösség ideológiai terheltségével. Rang, foglalkozás és magatartásformák mindenképpen meghatározzák azt a módot, ahogy a befogadó a művet megkísérli értelmezni, hisz nem tesz mást, mint az általa ismert hagyományba ágyazza bele az új ismereteket.

Ez a hagyomány tulajdonképpen az elsajátítás játékszabályait irányítja, azt, hogy hogyan olvassunk, mit olvassunk ki a műből. Ezekhez a normákhoz természetesen a szerző is igazodik. Olyannyira, hogy szerző és befogadó között ki nem mondott megállapodás jön létre: mindkét

fél tudja a játékszabályokat. Ugyanis – ahogy Umberto Eco⁴ állítja - minden mű hordozza azokat a kódokat, amelyek által körvonalazódik magának az adott műnek a mintaolvasója és a mintaszerzője.

A fentiek viszonylatában azonban látnunk kell azt is, hogy ez a minta mennyire képlékeny, hogy a játékszabályok variabilitása kimeríthetetlené avatja a mű jelentés-horizontját.

Mindezek után és ellenére, hogyan képzelhető el egy irodalmi térkép, amely az olvasói attitűdöket, magatartásformákat tartja szem előtt?

Az irodalmi térképrajzolás egyik kiindulópontja a regionális irodalom fogalma.

Ha Vajdaság is egy régió, milyen megkülönböztető jegyei lehetnek a vajdasági magyar irodalomnak?

Egy irodalmi Közép-Európa összefüggéshálózatát szem előtt tartva a magyar irodalomnak elsősorban a szomszédos irodalmakkal képződtek meg erős kapcsolatai. Kialakult egy sajátos, többirányú művészeti kontextus.

Az egymásra hatásokban létrejövő mozgó képződmény egyben nemcsak a vajdasági magyar irodalmat határozza meg, hanem szakadatlanul módosítja a magyar irodalomnak mint nemzeti irodalomnak a fogalmát is.

Az erdélyi, a vajdasági, a szlovákiai magyar irodalmak mint regionális irodalmak a magyar irodalom elsődleges világirodalmi viszonylatait teremtik meg a román, a délszláv, a szlovák irodalmakkal való együttélés révén. A

⁴ Umberto Eco: Hat séta a fikció erdejében, 1995. 26.

kapcsolatgazdagság pedig egy irodalmi tény progresszivitását jelzi. Vonatkozik mindez nemcsak a szerzőre, hanem az olvasóközönségre is.

A nemzetiségi és regionális irodalom olvasójának helyzete sajátos. E formáció identitása több vonatkozásból szövődik össze.

Meghatározza elsősorban az, hogy van önálló, saját fejlődési dinamikája, de ezen túlmenően függ az anyaországi irodalomtól és az aktuális államalakulat irodalmi kontextusától is (esetünkben a délszláv irodalmi tényektől). És sajátos érzékenységgel figyelnek a nemzetiségi irodalmak egymásra is, ennek következtében létrejön egy kisebbségi irodalmi hálózat. Ugyanakkor a világirodalom fejleményei is beépülnek a nemzetiségi irodalmak képlékeny identitásába.

Régióink olvasóját, értelmező közösségeit is legfőképpen ezek a viszonylatok határozzák meg. Természetszerűleg - mint mindenütt, minden nemzeti irodalomban - e kistérségekben is világirodalmi folyamatok játszódnak le.

A Vajdaságban kialakuló sajátos irodalmi kontextus egyik iskolapéldája a 60-as, 70-es évek farmernadrágos prózája. A délszláv irodalmak kisugárzó hatásánál fogva Tolnai Ottó, Domonkos István, Gion Nándor keze alatt jön létre ennek – az anyaországi magyar irodalomból hiányzó – prózapoétikai modellnek a sikeres vonulata.

S ezzel választ is adunk a kutatás lehetőségeit latolgató merész kérdésre: elképzelhetők-e vajdasági magyar értelmező közösségek s azoknak milyen megkülönböztető, specifikus jegyeit lehetne s volna ajánlatos az irodalomtudományos továbbgondolás céljából a kutató bonckésére tűzni...